

Francisca Mompó. *Doble fulla*, 2010. Sèrie «Botànic». Guaix, collage sobre paper, 70 x 100 cm.

DE LA LLUITA ECOLOGISTA A UNA PRIORITAT GLOBAL

L'ECLOSIÓ DE LA COMUNICACIÓ MEDIAMBIENTAL

Maria Josep Picó i Nel·lo Pellisser

From Ecologists' Struggle to Global Priority: The Emergence of Environmental Journalism.

The environmental message has always held a place in the speeches of the masses. However, it was the ecologists' declarations of the early sixties that mark the origins of journalistic expression as we know it today. Since then, the environmental issue has edged into the media little by little, now having become a priority on news agendas. The printed word, be it on paper or Online, as well as the audiovisual media echo society's growing interest in environmental issues. However, environmental journalism still faces certain challenges, which must be surmounted in order to overcome inherent weaknesses, such as alarmism, superficial treatment and the conquest of prime-time television slots.

El medi ambient s'ha instal·lat en l'agenda mediàtica i ja no se n'anirà. El camí fins aconseguir-ho ha estat minat d'entrebancs des del seu començament a finals de la passada dècada dels setanta. Perquè aquesta especialització periodística, potser, és una de les més crítiques amb les bases del sistema econòmic i el model social imperants als països desenvolupats. Els aliats de les informacions ambientals tampoc no han estat, fins fa poc, grups gegants d'influència financera ni líders polítics de prestigi. Tot i això, les evidències sobre el deteriorament de l'entorn, els successos ecològics, la destrucció d'hàbitats i paisatges, la pèrdua de biodiversitat o l'impacte de les emissions atmosfèriques –també per a la nostra salut– han fet irrefutable la importància de l'actualitat ambiental.

Aquesta victòria dels continguts ambientals en la lluita per aconseguir espai i temps ha estat un procés gradual. Moltes han estat les veus, tant d'individuais com de col·lectives, que han fet possible el protagonisme del medi ambient. *La primavera silenciosa* (1962) de Rachel Carson va ser una obra pionera en la denúncia, mentre que una de les primeres advertències sobre

els impactes del model productiu industrial –el treball *Els límits del creixement* (1972), coordinat pel professor Dennis L. Meadows– va arribar una dècada després. Aquest mateix any, les Nacions Unides van aprovar el seu «Programa per al medi ambient». I tot seguit s'han succeït diagnòstics, protocols, normatives europees, etc.,

com també, l'acció reivindicativa ecologista, la qual no sols ha millorat la consciència ambiental, sinó que ha aportat el contrapunt a les informacions i opinions més pròximes al desenvolupisme dominant. Les catàstrofes naturals –cada vegada més pròximes en el veïnatge universal arran els avenços de les noves tecnologies de transmissió d'informació– també han ajudat a elevar el periodisme ambiental a la categoria d'imprescindible.

Durant la dècada dels noranta del segle xx, en el context de la Cimera de la Terra del 1992, es va produir el primer període d'esplendor de la informació sobre medi ambient a l'estat espanyol, quan van proliferar revistes especialitzades com ara *GEO* (1989), *Ecología y Sociedad* (1992), *Ecosistemas* (1992), *La Tierra* (1996) o *Biológica* (1997). Encara que *Quercus* ja havia arribat als quioscos el

**«LA VICTÒRIA DELS
CONTINGUTS AMBIENTALS
EN LA LLUITA PER
ACONSEGUIR ESPAI I TEMPS
HA ESTAT UN PROCÉS
GRADUAL. MOLTES HAN
ESTAT LES VEUS, TANT
D'INDIVIDUALS COM DE
COL·LECTIVES, QUE HAN FET
POSSIBLE EL PROTAGONISME
DEL MEDI AMBIENT»**

Les campanyes i accions de grups ecologistes, tant de locals com d'àmbit mundial, han promogut el creixement de la comunicació ambiental conscienciant la societat sobre la necessitat de conservar el nostre entorn.

«L'ESPECIALITZACIÓ CONSTITUEIX UN DELS GRANS REPTES DE FUTUR, A FI DE SUPERAR EL TRACTAMENT SUPERFICIAL, ANECDÒTIC O L'ALIFAC SENSACIONALISTA DE LES NOTÍCIES SOBRE NATURA I ECOLOGIA»

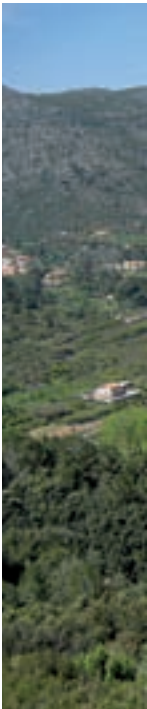
1981 i *Natura*, dos anys després. Paral·lelament, en diaris generalistes va créixer la demanda de periodistes especialitzats i l'edició de suplement d'ecologia. Alhora, es va crear l'Associació de Periodistes d'Informació Ambiental (APIA) i l'Associació Catalana de Comunicació Científica, des de les quals es va promoure el Grup d'Informadors Ambientals (GIA).

■ L'ALIFAC DEL SENSACIONALISME I EL CANVI CLIMÀTIC COM A DETONANT

La notícia ambiental, tanmateix, va continuar en terra de ningú: botant de les seccions de local, societat o cultura i flirtejant amb les pàgines d'economia. Mentrestant, els periodistes ambientals tampoc no van assolir la condició d'essencials a les redaccions. L'especialització constitueix un dels grans reptes de futur, a fi de superar el tractament superficial, anecdòtic o l'alifac sensacionalista de les notícies sobre natura i ecologia. I, entre altres, el repte diari de desxifrar, amb el màxim rigor, la complexitat i les incerteses.

La petjada de l'escalfament global ha tingut una magnitud incalculable en el periodisme ambiental, sumada a dues variables cabdals: l'impacte econòmic global i l'altaveu de la indústria cinematogràfica. La publicació del quart informe del Grup Intergovernamental de Canvi Climàtic de les Nacions Unides el 2007 va representar el seu llançament a la fama, amb un efecte col·lateral: va eclipsar altres matèries ambientals. Aquesta detonació no sorgia aïlladament, va estar precedida per l'Informe Stern del Govern Britànic —on s'anunciaven els perjudicis del canvi climàtic per a l'economia global— i el documental *Una veritat incòmoda*, del líder polític nord-americà Al Gore, sobre el qual tornarem més avant en abordar l'expressió audiovisual.

L'èxit conjuntural dels continguts amb el segell «canvi climàtic» es va desinflar amb l'arribada de la crisi financera actual. De nou comprovem que la salut del periodisme de medi ambient no és gens vigorosa perquè, amb la davallada d'anuncis publicitaris, el medi ambient revela la seua feblesa en comparació amb la política, els esports o l'economia. I no sols això, els periodistes formats i de prestigi en el sector ambiental són molt vulnerables. Un cas amb molt de ressò va ser la baixa a *The New York Times* de l'influent periodista científic de medi ambient Andrew C. Revkin a finals del 2009, com també, un any abans, la decisió de la CNN d'anul·lar la seua secció de ciència, tecnologia i medi ambient i acomiadar tot l'equip, fins i tot el responsable, Miles O'Brien. Al nostre territori, la Universitat Pompeu Fabra manté el seu prestigiós Màster de Comunicació Científica, Ambiental i Sanitària, però la

La utilització abusiva del territori i dels recursos naturals, més enllà d'una ocupació i ús sostenible, ha estat una de les temàtiques ambientals tractades extensament pels mitjans durant els últims anys. A dalt, cordó dunar del Saler (València), pràcticament destruït durant el projecte d'urbanització dels anys setanta, i actualment en procés de recuperació. Forma part del Parc Natural de l'Albufera. A sota, mosaic de paisatges urbanitzats, rurals i naturals de la Vall de la Valldigna (Safor).

Universitat de Columbia va decidir, fa un any, deixar d'impartir la llicenciatura de periodisme ambiental, que s'havia iniciat al voltant del 1995, eminentment per motius econòmics.

■ DEL PAPER A LA XARXA

La crisi reté la informació ambiental en uns nivells latents. No pot desaparèixer, però tampoc conquerir seccions de més pes, com ara l'econòmica; ni tampoc progressar en l'especialització dels periodistes ni avançar cap a l'ansiada transversalitat. En aquest panorama, es mantenen suplementos setmanals o quinzanals –com ara «Tierra» d'*El País*, «Abc Natural» de l'*Abc* o «Eureka» d'*El Mundo*– sobre ciència, salut i medi ambient, i d'altres, efímers, de caire purament publicitari.

Els límits a la informació ambiental als mitjans convencionals s'alleugereixen a la xarxa. Els webs aporten molta més versatilitat per acollir continguts suposadament menys estrella com ara el medi ambient. Així, els diaris electrònics aposten per espais exclusius, atès el trànsit digital d'usuaris. Una demanda social desatesa al paper. De vegades, ho fan sota l'epígraf de «medi ambient» (*The Guardian*) i més sovint integrats en ciència (*El País*, *El Mundo*, *The New York Times*), mentre que altres proposen alternatives més àmplies com ara «Planète» de *Le Monde*. Les seccions científiques que s'imposen al medi ambient són salut i, cada vegada més, tecnologia, dos àmbits amb *lobbies* econòmics ben poderosos.

El medi ambient triomfa a la xarxa, on conflueixen les ONG, els ecologistes, les fundacions, institucions... A Catalunya té una gran audiència la revista digital *Sostenible* (<http://www.sostenible.cat>), però n'hi ha moltíssimes més, només cal fer un clic. Aquestes planes creen nous consums informatius, per aquest motiu, l'Agència Efe acaba de crear el servei de notícies Efe Verde, dirigit per Arturo Larena. Mentrestant, els blocs electrònics obren finestres al diàleg, on el paper d'emissors i receptors s'alterna, amb tots els perills i avantatges que aquesta situació comporta.

En la immensitat de la xarxa, la selecció, la qualitat i el rigor de les notícies ambientals esdevé una prioritat. Alhora, mantenim viva l'aspiració d'integrar el medi ambient en l'actualitat diària, amb normalitat, sense necessitat de catàstrofes naturals ni d'espectacles ecològics.

■ L'AUDIOVISUAL AMBIENTAL

Els formats audiovisuals s'han mostrat sempre especialment eficaços en la comunicació mediàtica. En parti-

cular, aquells que permeten aprofundir en els relats de fets i divulgar coneixements, com el reportatge i el documental. Si el primer va arrelar amb força des de primera hora a la televisió, el documental ha evolucionat en paral·lel al desenvolupament del cinema, la matriu d'on beu l'expressió audiovisual. Com altres modalitats discursives, el documental ben aviat va trobar ubicació en la televisió. Fins i tot, podem dir que gràcies al binomi cinema-televisió, el documental ha pogut eixamplar el seu hàbitat, el que li ha permès assolir una certa estabilitat en un moment en què les modalitats discursives audiovisuals estan sotmeses a una redefinició constant i adaptació a les noves demandes. És més, en els darrers temps ha esdevingut un format amb una projecció inèdita, tant al cinema com a la televisió.

D'això se n'han beneficiat, entre altres, els relats científics i mediambientals. D'una banda, perquè aquests temes preocupen i interessen a l'opinió pública. Interessa la biodiversitat del planeta, l'equilibri ecològic, com interessa la salut, l'alimentació o la tecnologia, entre altres matèries. Podem dir que assistim a una «onada verda» que es projecta en molts àmbits de la societat. Segells com «ecològic», «verd» o «sostenible» són freqüents ara en molts productes i en moltes iniciatives. En aquest sentit, és significatiu el fet que aquesta temporada, dos diaris com *El País* i *Público* han emprat per a promocionar-se documentals mediambientals i de natura, és a dir, que els estratègics de màrqueting han constatat que aquests temes interessen cada dia més i que el format del documental n'és un bon reclam. També és significativa la presència en festivals cinematogràfics d'aquests tipus de treballs i la proliferació de premis i de certàmens especialitzats, com el Festival Internacional de Cine Ecológico y de Naturaleza de Canarias, la Bienal Internacional de Cine Científico de Ronda, Tele-Natura a Pamplona o Urban-TV a Madrid.

D'altra banda, el documental permet aprofundir i divulgar coneixements. En un context en què els relats audiovisuals s'han anat escurçant per efecte de la «cultura clip» –una mostra són els informatius diaris–, el documental i el reportatge, han esdevingut modalitats discursives que, per la seua morfologia, aporten i divulguen coneixement. També, i molt important, perquè el documental ha potenciat la component espectacular dels relats. Això ha estat possible, en part, gràcies a les millores en els sistemes de captació, de reproducció i de post-producció de les imatges. D'una banda, al desenvolupament dels formats digitals i de l'alta definició (HDTV), però també a la millora de dispositius que permeten incorporar nous punts de vista als relats, com ara les microcàmeres, les càmeres per control remot, o els sistemes *time-lapse* (seqüència accelerada), *steady-*

© Richard Herrmann

© Pascal Kobeh

A dalt, un bussejador davant un tauró blanc en un moment del rodatge de la superproducció *Oceans*, un documental de natura estrenat el passat abril a Espanya. En la pàgina següent, un altre moment d'aquest documental, amb un càmera rodejat de meduses daurades.

«LA POTENT INDÚSTRIA AUDIOVISUAL NORD-AMERICANA, PERÒ TAMBÉ L'EUROPEA, HAN COMENÇAT A INVERTIR EN GRANS PRODUCCIONS SOBRE LA NATURA, DESTINADES TANT AL MERCAT CINEMATOGRÀFIC COM DEL TELEVISIU»

© Film Home Elzevir Films/Europacorp

© Tanguy Thuaud

En la mateixa línia que *Oceans* trobem el documental *Home* (2009). A dalt veiem el seu director, Yann Arthus-Bertran, durant el rodatge i a sota, una de les espectaculars imatges que ofereix aquesta pel·lícula, una impressionant font termal del Parc Nacional de Yellowstone, a Wyoming (EUA).

cam (estabilitzador de càmera), les òptiques macro i els teleobjectius, a més de la proliferació de programari per a l'animació digital. Sense menysprear estris com ara helicòpters, globus, ultralleugers o avionetes per mostrar nous punts de vista i fer més atractius els productes.

A més a més, com a conseqüència de la «hibridació» de gèneres que caracteritza el present audiovisual, a la llarga tradició del documental clàssic s'han anat incorporant elements d'altres formats, tant dels relats de fets com de ficció. Dels primers, n'ha adoptat, segons els casos, la simplificació dels processos de producció, a més d'altres aspectes com els recursos de la dramatització. Dels formats de ficció, n'ha incorporat, en altres casos, les recreacions, les reconstruccions d'accions que exigeixen tractaments audiovisuals més complexos.

Tot això s'ha traduït en una popularització del format, de manera que ha esdevingut habitual que moltes

institucions, empreses, centres de recerca, universitats o ONG, i fins i tot molts aficionats particulars, hagen adoptat el format documental per divulgar les seues activitats. Així, la Universitat de València ha conclòs l'any Darwin amb la presentació de *Rere la petjada de Darwin* (2010), un documental que relaciona la teoria de l'evolució amb el cas Maeso, el contagi massiu per hepatitis C que va afectar en els anys noranta prop de 300 persones a València, a partir del principi d'origen comú, que permet resseguir els nivells d'ancestrabilitat entre tots els éssers vius, incloent-hi els virus.

També s'ha traduït en una millora d'aquest tipus de productes audiovisuals, fins el punt que s'han incorporat a l'oferta d'oci fins representar un percentatge important de la demanda. En la mesura que ha crescut l'interès per aquesta mena de produccions, la potent indústria audiovisual nord-americana, però també l'europea, han començat a invertir en grans documentals,

ENVIANT SENYALS DES D'EUROPA

BRENDAN KILLEEN

Que jo recorde, hi havia més papallones quan jo era menut. Aleshores hi havia plom a la benzina, pluja àcida i aigües residuals que s'abocaven sense remei en les nostres platges. Potser hem suprimit el plom dels combustibles i l'aigua de les clavegueres ja no s'envia directament a la mar, però bona part de les papallones tampoc no hi són: el nostre medi ambient és així de complex.

A l'Agència Europea de Medi Ambient (AEMA) tenim accés a una base de dades que s'anomena «Indicador europeu de papallones». Les dades més actuals diuen que la població de papallones de prat ha disminuït un 60% des de 1990. Economistes obstinats i legisladors de llarg recorregut sovint ignoren, per la seua aparent insignificança, la pèrdua d'una espècie animal o vegetal. No obstant això, les papallones són indicadors ambientals més que valuosos.

Llegint els diaris comprovem que la premsa no s'ocupa sovint de la devastació de la nostra biodiversitat, però especula activament sobre la causa de la crisi econòmica i financera. Això posa en perspectiva la relació que tenim amb el nostre medi ambient en comparació amb altres aspectes de les nostres vides.

A l'Agència Europea de Medi Ambient, la nostra tasca fonamental, en associació amb la xarxa de 32 estats membres, és «vigilar» el medi ambient a Europa. Ara bé, com es pot comunicar a una audiència potencial que supera els 500 milions el resultat d'aquesta feina? Impulsats per la voluntat d'ampliar la base dels nostres lectors, l'AEMA llançava a començament de 2009 una nova publicació anual: *Senyals*¹. A partir d'històries en primera persona volíem que l'audiència poguera preparar-se per als debats que centrarien la discussió sobre política mediambiental durant l'any que començava.

■ «SENYALS 2010»: LA BIODIVERSITAT, EL CANVI CLIMÀTIC I TU

Senyals 2010 ha esdevingut, enguany, un viatge ben documentat per diversos racons del planeta: seguint el curs d'aigua de les glaceres dels Alps fins al permafrost de l'Àrtic i el delta del Ganges. Pel camí, els lec-

¹ Podeu llegir *Senyals*, en 26 idiomes, en: <http://www.eea.europa.eu/es/senales>

D'esquerra a dreta, noves construccions a Àmsterdam que volen conciliar l'augment de població amb la pujada de les aigües, i el primer ecopoble d'Irlanda, que pretén cobrir totes les necessitats dels seus veïns d'una manera sostenible. Aquests han estat alguns dels temes tractats en *Senyals 2010*.

tors descobreixen com el canvi climàtic modifica el cicle tradicional de l'aigua a les muntanyes, amb conseqüències incertes per a milions de persones. Un dels protagonistes és un guia de muntanya, el qual descriu com la composició mateixa de la roca està canviant, a mesura que augmenten les temperatures i el nucli congelat es desfà.

Amb 2010 declarat com l'Any Internacional de la Biodiversitat per les Nacions Unides, *Senyals* ha fet un esforç per connectar amb el públic. Més que crucial, és urgent prendre mesures per divulgar a què s'arrisca Europa amb la pèrdua de biodiversitat: el darrer Eurobaròmetre indica que els europeus no se senten ben informats sobre la biodiversitat i que la principal raó que donen els ciutadans per justificar la seua passivitat davant la pèrdua de biodiversitat és que «no saben què s'hi pot fer».

Amb aquest desconeixement com a rerefons, *Senyals* havia d'incloure una referència accessible a la desaparició d'espècies. I ho fa amb un article sobre les abelles i el paper que cadascun dels europeus pot tenir en la pantalla panoràmica, multicolor i amb so multidireccional que és el medi natural.

Només unes hores després que *Senyals 2010* es posara a disposició del públic, institucions educatives de tot Europa i ministeris de Suècia i Noruega n'encarregaven vint-mil còpies, amb l'objectiu que la publicació servira com a eina per a estimular el coneixement del medi. En el futur, l'AEMA compta amb desenvolupar aquest angle, donant a la comunicació científica un espai més rellevant, connectant amb audiències joves. Així, estarem fent un enorme favor al medi ambient.

Brendan Killeen. Redactor de *Senyals*. Agència Europea de Medi Ambient.

destinats tant al mercat cinematogràfic com al televisiu. Una bona mostra d'açò són treballs recents com *Home* (2009), amb un rodatge de més d'un any i una inversió de 12 milions d'euros, i el més recent *Oceans* (2010), del mateix equip de *Microcosmos* (1996) i *Nòmades del vent* (2001), amb un pressupost de 50 milions d'euros i quatre anys de rodatge subaquàtic.

Però el treball que va marcar un punt d'inflexió en la promoció del documental mediambiental va ser el ja assenyalat *Una veritat incòmoda* (2006), protagonitzat per Al Gore. Amb una posada en escena d'allò més espectacular i una retòrica catastrofista, *Una veritat incòmoda* ha aconseguit traslladar la preocupació pels efectes de l'escalfament global del planeta a l'opinió pública i convèncer-la de la necessitat de prendre mesures de manera immediata, tot i contenir algunes errades, com ha denunciat la comunitat científica.

Ara bé, tot aquest impuls que viu a hores d'ara el format docu-

mental no hagués estat possible sense les contribucions de David Attenborough a la BBC, Jacques Cousteau o Félix Rodríguez de la Fuente. I més recentment, seguint la seua petjada, i entre nosaltres, les produccions de Joaquín Gutiérrez Acha o Luis Miguel Domínguez. A més de la ingent producció de la National Geographic Society i Discovery Channel. Un conjunt que ha estat valorat en un altre text d'aquest monogràfic en tant que treballs concebuts per a la televisió.

Comptat i debatut: l'expressió escrita, en paper o en xarxa, i l'audiovisual, configuren un ventall ample de possibilitats de fer-se ressò de les qüestions mediambientals, fins a situar-les en les agendes dels mitjans de comunicació. A partir d'ací, audiències i mitjans han posat de manifest l'interès sobre aquest camp temàtic. Més enllà de tendències i modes passatgeres, cal, però, una integració i una pervivència en el discurs mediàtic global d'aquests temes amb naturalitat, solvència i rigor. ☺

«EL DOCUMENTAL, COM
TAMBÉ EL REPORTATGE, HAN
ESDEVINGUT MODALITATS
DISCURSIVES QUE PER
LA SEUA MORFOLOGIA
APORTEN I DIVULGUEN
CONEIXEMENT»

PER A VEURE

Alguns treballs documentals interessants sobre medi ambient:

Baraka (1992). Dir. Ron Fricke.

Microcosmos (1996). Dir. Claude Nuridsany i Marie Pérennou.

Nòmades del vent (2001). Dir. Jacques Perrin, Jacques Cluzaud i Michel Debats.

El malson de Darwin (2005). Dir. Hubert Sauper.

El viatge de l'emperador (2005). Dir. Luc Jacquet.

Una veritat incòmoda (2006). Dir. Davis Guggenheim.

Terra: la pel·lícula del nostre planeta (2007). Dir. Alastair Fothergill i Mark Linfield.

Home (2009). Dir. Yann Arthus-Bertran.

Rere la petjada de Darwin (2010). Dir. Harmonia Carmona i Maria Sales.

Oceans (2010). Dir. Jacques Perrin i Jacques Cluzaud.

BIBLIOGRAFIA

APIA, 2003. *Conclusiones del V Congreso Nacional de Periodismo Ambiental*. Asociación de Periodistas de Información Ambiental (APIA). Madrid.

ARMESTO, F. i C. ARMESTO, 2004. *Supervivencia o suicidio. Hacia el futuro de la Humanidad*. Alianza Ensayo. Madrid.

CASTELLS, M., 2001. *La galaxia Internet. Reflexiones sobre Internet, empresa y sociedad*. Editorial Areté. Barcelona.

CASTELLS, M., 1999. *La era de la información. Economía, sociedad y cultura. Vol. 2. El poder de la identidad*. Alianza Editorial. Madrid.

CERRILLO, A. (coord), 2008. *El periodismo ambiental. Análisis de un cambio cultural en España*. Fundación Gas Natural. Barcelona.

DE LA ROSA, R., 2001. *La revolución ecológica. La búsqueda de la libertad a través de la ecología*. Icaria Editorial. Barcelona.

GARCÍA, E., 2004. *Medio ambiente y sociedad. La civilización industrial y los límites del planeta*. Alianza Editorial. Madrid.

MEADOWS, D., RANDERS, J. i D. MEADOWS, 2006. *Los límites del crecimiento 30 años después*. Círculo de lectores. Barcelona.

TERRADAS, J., 2006. *Biografía del món. De l'origen de la vida al col·lapse ecològic*. Columna. Barcelona.

Maria Josep Picó. Periodista especialitzada en medi ambient i Premi Nacional de Periodisme Ambiental. Càtedra de Divulgació de la Ciència de la Universitat de València.

Nel·lo Pellisser. Reporter del programa *Medi ambient* de Punt 2 (TVV) i professor de Comunicació Audiovisual de la Universitat de València.

